

КРЪГЛА МАСА ПО ПРОБЛЕМИТЕ НА ПРЕПОДАВАНЕТО НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК В УНИВЕРСИТЕТИТЕ В ЧУЖБИНА „ЛЕКТОРАТИТЕ – МЕЖДУ „ДЪРЖАВАТА НА ДУХА“ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКИТЕ РЕСТРИКЦИИ“

Петя Бъркалова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. Статията е посветена на четвъртото издание на форума Дни на българския език и култура в Кампус Форли на Болонския университет. Представена е програмата от два компонента – академичен и културен. Представени са и участниците, като е подчертана тенденцията да се увеличава броят на студентите. Поставен е акцент върху кръглата маса под надслов „Лекторатите – между „Държавата на духа“ и геополитическите рестрикции“. Идеята на кръглата маса, дискусиата, както и двете тематични изложения от кръглата маса запознават читателя със значимостта на събитието.

Ключови думи: чуждестранна българистика; лекторат; преподаване на български език в чуждестранни университети

1. Дните на българския език и култура в Италия

Форумът *Дни на българския език и култура* под надслов „Познаваш ли България?“ (Conosci la Bulgaria?) се проведе за четвърти пореден път в кампус Форли на Болонския университет в дните 11 – 12 – 13 април 2019 г. Домакин беше Департаментът за устен и писмен превод (Dipartimento di interpretazione e traduzione Università di Bologna – Campus di Forlì). Институцията организатор на събитието бяха домакините, подпомогнати от малък екип координатори: доц. д-р Светлана Славкова – от страна на Департамента в качеството на негов зам.-директор, и българския лектор доц. д-р Петя Бъркалова – приемник на гл. ас. д-р Ласка Ласкова от Софийския университет „Св. Климент Охридски“, основоположник и организатор на предходните три издания на форума¹⁾. Събитието се осъществи под егидата на българското Министерство на образованието и науката и на посолството на Република България в Рим. Съорганизатори, които в различна степен подпомогнаха организацията и осъществяването на програмата, бяха: Българският институт за

култура в Рим, Асоциацията на славистите в Италия, Националното издателство за образование и наука „Аз-буки“, Асоциацията за българска култура в Милано, Асоциация „България – Италия“ (Associazione Bulgaria – Italia). В подготовката и представянето на синтактичната изложба, включена в програмата, си партнираха преподаватели и студенти от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ към БАН и Болонския университет.

2. Програма и участници в програмата – преподаватели и студенти

Академичната програма на събитието включваше пленарни доклади, откриване на синтактична изложба „Образно представяне на езиковите структури“, конференция в две секции с два тематични кръга: „Ние и другите“ и „Българският език и чуждоезиковото обучение“, както и кръгла маса под надслов „Лекторатите – между „Държавата на духа“ и геополитическите рестрикции“. Пленарни доклади изнесоха проф. Джузепе дел Агата от Университета в Пиза и д-р Анна Станчева от същия университет. В работната програма на конференцията бяха включени български лектори и техни студенти, като за пръв път в традицията на форума броят на студентите участници достигна близо 40 % от докладчиците. Сред лекторите с доклади се представиха: Антоанета Алипиева (Университет в Белград), Ася Асенова (Университет „Ка’Фоскари“ – Венеция, съавторство с Гергана Христова – учредител и председател на езиковия и културен център „Тук България“ към Българско училище „П. Яворов“ в Милано), Бисера Дакова (Институт за славистика – Университет Виена), Венета Янкова (ЕЛТЕ, Будапеща – Унгария), Генчо Банев (Атински университет – Гърция), Красимира Колева (Мелитополски университет „Богдан Хмелницки“), Мая Падешка (Университет „Ориентале“ – Неапол), Олга Савеска (Белградски университет). Студентите с доклади, общо девет докладчици, представиха младата българистика в четири университета. Василики Стивахти, Елени Цохантари, Деспойна-Зафейрия Алатеру, Евангелия Гьоуме, Сузан Байрам, Йоанна Пападопулу от Атинския университет; Ребека Джили от Университета „Ка’Фоскари“ – Венеция; Кристина Манич и Катарина Кнезевич от Университета в Белград и Ребека Джили от Университета в Пиза показаха чрез докладите си (някои изнесени на български език), че песимистичното прозрение за липсваща „смяна на поколенията“ в задграничната българистика не е съвсем основателно.

Културните събития в програмата включваха прожекция на филма „Сляпата Вайша“ (Георги Господинов, Теодор Ушев – български анимационен филм, номиниран за „Оскар“), както и Заседание на комисията за оценка на конкурса за превод и обявяване на победителите. В това издание на конкурса с първа награда е отличена Алексия Лазерини – студентка трета година в бакалавърската програма по устен и писмен превод, интеркултурна лингвистична медиация, която, окуражена от резултата, по-късно защити бакалавърска теза „Предложение за превод на разказа *Преводачът* от Елена Алексиева“ (с научен ръководител доц. д-р Петя

Бъркалова). На второ място се класира преводът на Ребека Джили от Университета в Пиза, а на трето – Каролина Болели, също от бакалавърската програма по устен и писмен превод, интеркултурна лингвистична медиация към Департамента за устен и писмен превод. Журито бе оглавноено от проф. Дел Агата, чието участие във форума включи и импровизиран семинар по българо-италиански превод. Споделените преводачески „перипетии“ на бележития италиански българист, учен и преводач послужиха за вдъхновение на всички в залата.

Програмата завърши на третия ден с полудневния семинар в светлите пространства на театралното студио в Палацо Монтанари под формата на фолклорна работилница с презентация на тема „Български фолклорни региони“ и уроци по народни танци. Водещ на събитието беше абсолвентът на Политехническия университет в Милано Владислав Неделев.

3. Идеята за кръглата маса

Повечето лектори зад граница са запознати с факта, че обучението по български език на чужденци има дълбоки традиции в системата на висшето образование в България. Години наред специализирани институти и катедри създаваха и създават учебни материали и подготвят чуждестранни студенти за следване в българските университети. През последните години, наред със студентите, все повече туристи и обикновени граждани, пребиваващи в страната ни временно или постоянно, проявяват интерес към българския език и култура. С присъединяването на страната ни към Европейския съюз през 2007 г. този интерес нараства във връзка с европейските програми за академичен обмен и повишената обща мобилност на гражданите в Общността. Различните издания на учебници, помагала, двуезични речници и всякакви пособия на хартиен и електронен носител гарантират добре обезпечен процес на преподаване.

Работейки на полето на българистиката²⁾ обаче, повечето преподаватели и учени днес са разтревожени от няколко тенденции от последните 20 години, които създават усещането за криза в българистиката – тя е от малките филологии; не е популярна извън страната и не е търсена от младите хора у нас и в чужбина. Тя принадлежи към славистиката, а славистика има там, където се развива русистика, а не българистика... Обрастването на българистиката със страхове вместо с точни анализи на причините за случващото се е част от самото блокиране на енергиите за промяна и пречи на вземането на правилни решения. Другата причина е липсата на разбиране „на високо равнище“ за ролята на хуманитаристиката в днешния свят: **че тя осигурява творчество и умения, насочени към разбиране на света и човешката природа; че учи на диалогичност и помага при решаване на кризи чрез дискусии за човешката същност; че познава разгръщането на потенциала на човечеството във всички измерения на неговото развитие: науката (разума, теорията), образованието (обучението), културата (стила, чувството за мярка) и личното вътрешно развитие на творческите хора (авторите като личности).** Тези страхове и

дефицити са причината да търсим гледните точки на задграничните лектори, техните равностойници спрямо традицията на преподаване на българския език като чужд.

Зададената тема на кръглата маса „Лекторатите – между „Държавата на духа“³⁾ и геополитическите рестрикции“ е свързана с разбирането, че по някакъв начин днес метафората на акад. Лихачов може да се употреби като метафора за образа на България в съзнанието на българската диаспора зад граница, както и в представите на децата на български семейства, родени зад граница. По същия начин и лекторите понякога са принудени да преподават един „идеализиран“ образ на България, в контраст с реалния лош „материален“ имидж на България, създаден по данни от последните места в редица европейски класации – за бедност, за корупция, за демографски срив и пр. За съжаление, чуждестранната българистика губи позиции, конкурирайки се с други, „по-агресивни“ славянски филологии, които се радват на по-сериозна държавна подкрепа.

4. Дискусията

В този дух първо бяха обсъдени и дискутирани актуалните проблеми за лекторатите. Реакция предизвика приетото Постановление № 44 от 14 март 2019 г. за осигуряване на преподаватели по български език и литература в чуждестранни висши училища. Повечето лектори изказаха опасения, че вместо да стабилизират позициите на лекторатите зад граница, приетите промени ще доведат до срив на лекторатите⁴⁾, ще negliжират изискванията за филологизъм в работата, позволявайки и на по-широк кръг преподаватели по „Хуманитарни науки“ да бъдат лектори; ще доведат до отлив на експерти българисти, както и до отлив на студенти.

Заради важноста на проблемите лекторите от представените университети се обединиха около решението да отправят становищата и възраженията си към министерското постановление в писмо до министъра на образованието, което ще бъде съставено и формулирано в дните след форума във Форли.

5. Две тематични изложения

По традиция лекторатите имат не само образователна функция. Времето е показало, че те могат да бъдат живи и пулсиращи културни средища, културни посолства на България по света. Тази идея бе продължена на кръглата маса чрез две изложения за състоянието на два лектората – в Сегедския университет, Унгария, и Мелитополския университет „Богдан Хмельницки“, Украйна, които тук привеждаме в съкратен и вариант.

5.1. Изложение на доц. д.ф.н. Мария Жерева – лектор в Сегедския университет, Унгария, на тема „Лекторатът – истинският дом на българистиката в чужбина“

Целевите групи по критерия български език и култура извън пределите на българската държава може да се разделят на историческа диаспора, икономическа емиграция и лица от смесени бракове. В Унгария той е език на малцинството с произлизащите от международните правила възможности за носителите му.

Друга не по-маловажна група са чуждестранните българисти – учени, преподаватели и студенти. Тази група, която се занимава професионално с българския език, история, култура, е всъщност главният посредник в интеркултурните контакти; тя е българското лоби в един твърде широк и постоянно променящ се периметър. Тук ключово място заема университетската задгранична българистика като сборно понятие, в чийто център стои българският лектор, носител на езика. Тяхната дейност има нужда от планомерна и модерна политика и подкрепа.

Основното място, където се подготвят специалисти, владеещи български език, в чужбина, са университетите, тъй като, която и да е форма на специализирана дейност, свързана с определен език и култура, ползва кадри с определен ценз, който се придобива в системата на университетското образование. И тук е нужен актуален анализ с конкретни методологически въпроси, от който да произлиза и синхронизирано партньорство от българска страна. Изпращането на лектори по български език в задгранични университети е само първата важна стъпка. Посочените аспекти се свеждат до някои коренно различни обстоятелства, които са свързани със социологически и психолингвистични характеристики на целевите групи и изучаването на български език в университетите на съответната страна. Тук не включвам особено важната роля на неделните училища по роден език, създадени преди десетина години в някои страни, включително и в Унгария, защото преподаването на български в небългарска езикова среда в неделните училища и в съответните университети, където се обучават бъдещи специалисти по езика, коренно се отличава.

Преподаването на български език като чужд в чуждоезикова среда и на студенти, приети в специалност „Българска филология“, има други характеристики и изисква определена методика на преподаване в съчетание на социолингвистични, културологични, исторически и психолингвистични фактори. Точно тук е истинската среда на българистиката, като цяло. И решаващият фактор е личността на българския лектор. Той не е гурбетчия, тръгнал да преподава български език в чужбина, а творец, който създава и поддържа интереса на студентите си към България, български език и българската култура. От друга страна, работата със студентите в чужбина е стимул за откриване на нова методика на преподаването, на контрастивни изследвания и анализи на грешките. Така процесът се оказва двустранен и обогатява и двете страни – студенти и преподавател.

Обучението по български език, литература и култура в чуждестранни университети няма алтернатива. Чрез него България се представя не само като красива туристическа страна с вълнуваща литература и история, но и като възможност за реализация чрез владенето на български език. Ето защо особено полезни са различните извънурочни инициативи на лектора, проведени със студентите, като работилница за мартеници, културни дни на България, Дни на българския език, срещи с бивши студенти, намерили реализация с български език, и др.

Лекторът няма възможност да влияе пряко върху приема и класирането на кандидатите за обучение в съответните университети, но е фактор в мотивацията

на вече приетите, а те са тези, които по „безжичния студентски телефон“ влияят на новите кандидати. Конкуренти на българския език са другите славянски езици – в Сегедския университет това са украински, чешки, сръбски език. Руският език е „донор“ на студенти в българската катедра, тъй като студентите русисти често предпочитат български като втори славянски език. Решаваща е и дипломатичността на лектора в отношенията му с останалите лектори по славянски езици.

Но лекторът не е единствената птичка, която иска да направи пролетта на българистиката в чужбина. Той се нуждае от някои дейности, които би трябвало да са в периметъра на политиката/политиките за българите и българския език по света. Такива дейности биха могли да бъдат например създаване на обособен сайт за достъп до информация по въпроси, свързани с българския език и култура зад граница, и за поместване на нужна методическа и друга организационна информация, формирането на специализирана и координираща компактна структура по чуждестранна българистика. Нужни са проучвания, т.е. хора и място, където да се съхраняват осъвременени данни за университетите, в които български език и култура се преподават като първа или втора специалност или като избираем профил, алтернативен с други езици.

Създаването на Асоциация на лекторите по български език, литература и култура в чуждестранни университети отдавна беше необходима стъпка и е чудесно, че е създадена, макар и със закъснение. Точно тя е обединяващото звено между лекторатите и от нейната активност зависят ремонтът и облагородяването на дома на българистиката в чужбина, както и осигуряването на спокойна работна атмосфера на лектора.

Лекторатът е истинският дом на българистиката в чужбина, защото лекторът е културният пратеник на България, който подготвя бъдещото лоби на страната ни в чужбина.

5.2. Изложение на д-р Красимира Колева – лектор в Мелитополския университет „Богдан Хмельницки“, на тема „Българистиката в Украйна в контекста на Закона за образованието и Стратегията 2020“

Във фокуса са новите предизвикателства пред университетската българистика в Украйна след влизането в сила на Закона за образованието в Украйна (05.09.2017), подчинен на Националната стратегия „Нова украинска школа“ (02.02.2017) до 2029 г. и синхронизирането на многократно редактирания Закон за висшето образование, (01.07.2014). Анализът се опира на лично участие в украинско-българските дискусии на ниво министри на образованието на Украйна и Р България (октомври 2017), последвани от дебати в регионите с българска диаспора и представя практиката на Центъра по българистика с лекторат по БЕЛК в Мелитополския държавен педагогически университет като научен, образователен и методически център в Таврия в конкурентна среда.

Законът за образованието на Украйна, в сила от 05.09.2017, е насочен към реформиране на средното образование с хоризонт 2029 г. Той узаконява нацио-

налната стратегия в тази сфера, приета в началото на февруари същата година и дефинирана лаконично и категорично: „Ново украинско училище“. Документът определя целта, начините и етапите на прилагане на държавната политика в областта на реформирането на общото средно образование за периода до 2029 г.

Целта на Концепцията е да осигури осъществяването на радикална и системна реформа на общото средно образование. Авторите ѝ посочват, че прилагането ѝ ще създаде условия за реформа на средното образование, като се вземе предвид опитът на водещите страни в света. Визията за изпълнението на реформата е конкретизирана в абзаците, в които става дума, че по-специално ще бъдат разработени нови стандарти за съдържанието на общото средно образование, основано на компетентен и личностно ориентиран подход към ученето. Предвижда се преход към 12-годишна гимназия с тригодишна профилна школа, която ще има академична или професионална ориентация.

Планирано е да се реформира системата за управление на средното образование, като се предвижда, че училището трябва да получи правото да разработва и да прилага свои собствени образователни програми.

Понятието „ново украинско училище“ включва и стимулиране на личното и професионалното израстване на учителя, което му дава академична свобода, материални стимули, главно чрез увеличаване на цифрите в Единната тарифна мрежа.

Основната цел на реформата е да се създаде училище, в което ще бъде удоволствие за учениците не само да учат и да получат знания, както е сега, но и да придобият способности да ги прилагат в живота. Патосът е „новото украинско училище“ да стане училище, което учениците да посещават с желание, да се научат да мислят критично, да не се страхуват да изразяват мнението си, и да бъдат отговорни граждани. Същевременно родителите също да имат желание децата им да посещават училище, защото в него ще доминират сътрудничеството и взаимното разбиране.

Какво е мястото на езиковото обучение в „новото украинско училище“ в контекста на Конституцията на Украйна, приета през 1996 и променяна през 2004 и 2010 г. В основния закон на страната, която е многонационална, 3 члена (10 – 12) дефинират езиковата политика. Държавен език е украинският. Държавата обезпечавя „всестранното му развитие и функциониране в публичната сфера“. Гарантира се „свободното развитие, използването и защитата на руския език и на други езици на националните малцинства в Украйна“. Държавата „насърчава изучаването на езиците на международната комуникация“. Използването на езиците в Украйна е гарантирано от Конституцията на страната и се определя със закон.

Това е Законът за образованието от 05.09.2017, който гласи, че „езикът на образователния процес в образователните институции е националният“, т.е. украинският. Обучението на езиците на малцинствата се запазва само в началните класове. Подмяната на конституционния текст: „държавен език е украинският“ (чл. 10) с „национален“ е в нарушение на Венецианската конвенция. Кампания-

та, която съпровожда новия закон и концепцията в публичното пространство, е формулирана по следния начин: „Буде украинська мова – буде Україна!“. Тя има и крайни застъпници: „С дві речі, які визначають суть держави: територія і мова“.

Правилници за прилагане на новия закон за образованието, особено в раздела за изучаването на майчиния език (термин, който отсъства и в основния закон, и в закона за образованието), липсват. Официалната позиция за обучението на „езиците на малцинствата“ само в начална степен на държавното училище очевидно най-малко снижава статута му в образователната система. Изучаването му по-нататък като избираем „чужд език“, каквато „вратичка“ теоретично съществува, е в противоречие с езиковата политика на модерната многонационална европейска държава и се превръща в политика за езика, което не подпомага образователния процес, а напротив – създава условия за манипулации и се превръща в инструмент на друг дискурс.

6. Вместо заключение

В лектората в Кампус Форли кризата се чувства другаде – по броя на студентите. Тъй като някои отиват по за семестър по програма „Еразъм“ в друг университет, през първия семестър като лектор реално работих с неколцина студенти (от 5 до 7 на брой). Това е тежкото чувство, че лекторът ходи по въже, което може да се скъса. Изправен си пред реалност, за която не си „виновен“, но го чувстваш като вина и това точно означава, че има нещо сбъркано някъде. Затова и всяко събитие, което събира лекторите по света и им дава възможност да споделят и да анализират, е принос към идеята за лекторатите – и като обща визия и политика, и като личен свят, който всеки за известен период подчинява на тази визия.

Всеки лектор знае, че чудесата се случват първо в аудиторията, пред очите ни и те са свързани с творческата атмосфера в час, с намирането на индивидуалните пътеки за разгръщане на личния потенциал на всеки студент, избрал българския език, литература и култура за своя професионална съдба.

БЕЛЕЖКИ

1. Когато пристигнах през октомври 2018 във Форли, разбрах, че предишният лектор Ласка Ласкова ми оставя „добро наследство“ – учебници, учебни помагала, речници, грижовно попълвана през годините библиотека с професионален библиографски опис, с научна и художествена литература, освен това филми, рекламни материали, дори... бяла и червена прежда за мартеница. Тези неща са знак за отдаденост. Това е щафетата, която приех. Личната връзка с Ласка и изцяло споделеното нейно „ноу хау“ са безценният колегиален дар, който ме окуражаваше ежедневно. Когато отиваш на лекторат, дори да не ти е за първи път, ключовата дума е „континуитет“, ключовото е удържането на добрите практики. Организирането на четвъртото издание на Дните на българския език и култура във Форли са моят отговор на усилията на предшестващия лектор за удържане на приемствеността.

2. Тук включваме част от по-подробен анализ на състоянието на преподаването по български език за чужденци, който се съдържа в публикацията Бъркалова, Грозданова 2018: „Български език за чужденци. Едно виртуално пътуване из България – равностетки и перспективи“.
3. За епохата на османското владичество, когато Второто българско царство изчезва от политическата карта на Европа като държава, акад. Лихачов приема, че остава „Държавата на духа“ (Лихачов, 1982: 196 – 197. Лихачов Д. Предната отбранителна линия на българската държава на духа. – В: Доклади от Първия международен конгрес по българистика. С. 196 – 205.). По подобен начин днес терминът може да се употреби като метафора за образа на България в съзнанието на българската диаспора зад граница, както и в представите на децата на български семейства, родени зад граница. По същия начин и лекторите понякога преподават един „идеализиран“ образ на България, в контраст с лошия имидж на България, създаден по данни от последните места в редица европейски класации – за бедност, за корупция, за демографски срив и пр.
4. По данни на МОН в момента България има 34 преподаватели в 16 страни в Европа и Азия.

ROUND TABLE ON THE PROBLEMS OF BULGARIAN LANGUAGE TEACHING ABROAD, ENTITLED „LECTURESHIPS – BETWEEN ‘THE STATE OF SPIRIT AND GEOPOLITICAL RESTRICTIONS’“

Abstract. The article is dedicated to the fourth edition of the ‘Days of Bulgarian Language and Culture’ Forum at the Forli campus of the University of Bologna. The program has two components – academic and cultural. All participating students were also introduced, as the tendency of increasing the number of students was emphasized. Another emphasis is placed on the round table entitled “Lectureship – Between ‘The State of Spirit and Geopolitical Restrictions’”. The ideas of the round table, the discussion as well as the two thematic presentations of the round table make the reader aware of the significance of the event.

Keywords: Bulgarian studies at universities abroad; lectureship; Bulgarian language teaching abroad

✉ **Dr. Petya Barkalova, Assoc. Prof.**

Department of Bulgarian Language
University of Plovdiv Paisii Hilendarski
24, Tsar Asen St.
Plovdiv, Bulgaria
E-mail: barka@uni-plovdiv.bg